

LICHTER DAN IK

Dido Michielsen

Lichter dan ik

Roman

HOLLANDS DIEP

AMSTERDAM

2019

De auteur ontving voor het schrijven van dit boek een projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

© Dido Michielsen, 2019

© Hollands Diep, Amsterdam 2019

© Omslagfoto: Bridgeman Images, Kassian Cephas

Omslagontwerp: Karin van der Meer, Amsterdam

Typografie: Crius Group, Hulshout

Foto auteur: © Harold Pereira

ISBN 978 90 488 45 033

ISBN 978 90 488 45 040 (e-book)

NUR 301

www.hollandsdiep.nl

www.overamstel.com

OVERAMSTEL

uitgevers

Hollands Diep is een imprint van Overamstel Uitgevers bv

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

*Voor mijn moeder, mijn oma, mijn overgrootmoeder
en alle moeders van wie wij de naam niet kennen*

Ik ben de penulis

De schrijver

Tjanting, zo heet ik al zolang ik mij kan herinneren, dus jullie mogen mij ook zo noemen. Wat ooit de bedoeling van die bijnaam was, weet ik niet. Enige gelijkenis met een *tjanting*, een batikpen, kon ik tot voor kort niet bespeuren. Heeft mijn hoofd soms de bolle vorm van het koperen reservoir van een tjanting? Stroomt er warme was uit mijn mond? Maar misschien dat nu, op mijn vierenveertigste, de naam Tjanting wel van toepassing is. Je weet toch hoe batikken gaat? Een tjanting trekt lijnen met was, maakt onzichtbare figuren waar het verfbad geen greep op krijgt. De beeltenis komt pas in een later stadium tevoorschijn. Ik, Tjanting, ben de schrijver, maar verzin niets. Ik schrijf op wat Isah mij influistert en maak zinnen van haar woorden. Ik ben haar pen, haar vertaler, en leid haar gedachtestroom. Het zijn háár figuren, bloemen, vogels en planten, die vooralsnog onzichtbaar zijn. Dat is de bedoeling. Het is aan Isah te beslissen wanneer de was wordt verwijderd en alles aan het licht komt, al heeft ze mij gevraagd haar daar een handje bij te helpen. Tot die tijd blijft alles verborgen in een ondoorgrondelijk bad dat niets verraad, niets prijsgeeft.

Isah is mijn vriendin. Ook zij heet oorspronkelijk anders, maar dat zal ze jullie zelf vertellen. Ze leeft al zeker vijftien jaar langer dan ik, dus ze zou mijn moeder kunnen zijn. Ze weet alles over kruiden, *serimpi*-dansen en wat Javaanse vorsten graag eten. Ook kan ze een

beetje lezen, maar niet goed schrijven, en ze spreekt Javaans, pasar-Maleis en redelijk Nederlands. Ik versta alle drie en, belangrijker nog, ik kan haar woorden in het Nederlands noteren, de taal van de mensen voor wie dit is bestemd. Dat Isah mij vroeg dit te doen, is een groot blijk van vertrouwen. Waarom ze dit wil, zal zij ook in haar eigen woorden moeten zeggen. Het is haar geschiedenis, de ik-figuur in dit verhaal is zij. Ik ben slechts de klerk, al zal ik niet nalaten een kleine voetnoot te plaatsen wanneer ik dat nodig acht: Isahs kijk op het leven is niet altijd de mijne en ik denk dat haar woorden zo nu en dan enige toelichting behoeven. Bemoeiziek noemt ze me als ik haar dit zeg, maar wie dit leest zal mij er dankbaar voor zijn.

Een paar jaar geleden kwam mijn kokkie Diti op een ochtend met Isah aanzetten omdat ze dacht dat wij een nieuwe *baboe tjoetjie* zochten. Nu hadden wij helemaal geen andere wasvrouw nodig, de oude deed haar werk prima, maar Isah wekte mijn nieuwsgierigheid. Ze had namelijk niets van wat je in een baboe zoekt: geen onderdanigheid, geen vertoon van respect of een bereidheid om je wensen op te volgen. Ik zag een magere vrouw, opgebouwd uit rechte lijnen, gekleed in donkere kleuren. Haar neus was recht en smal, evenals haar gezicht, haar heupen, haar voeten. Ik kon nog net enige borstwelving bij haar onderscheiden, voor de rest was ze een streep. Ze keek niet vriendelijk maar ook niet onvriendelijk uit haar ogen. Een beetje hooghartig deze, concludeerde ik. Isah wekte in elk geval allesbehalve de indruk dat ze als baboe aan de slag wilde, al helemaal niet om de kleren te wassen van mijn grote gezin met vijf kinderen. Ik ben rond en dik en zat daar zwetend en met vlekken op mijn witte *kebaja* – een wasvrouw leek ik wel nodig te hebben – in mijn rotanstoel op onze voorgalerij om zo veel mogelijk van het ochtendbriesje te genieten. Ik omklemde de sleutels die aan de *oedit* om mijn middel hingen, om mezelf eraan te herinneren dat ik hier de vrouw des huizes was. Waarom had Diti haar meegenomen? Ze wist toch dat ik niemand nodig had?

Toch lukte het me niet de twee meteen weg te sturen. Toen Isah voor me knielde, moest ik de neiging onderdrukken om op te staan en haar overeind te helpen. ‘Vertel eens,’ vroeg ik, ‘waar heb je hiervoor gewerkt, Isah?’ Ze keek op en haar ogen leken te glimlachen, alsof ze iets prettigs voor zich zag. Ze noemde namen, adressen, de meeste in Djokja en omgeving. Ik ben ze vergeten, alleen weet ik nog dat de buurten waar zij had gewerkt en gewoond een vreemde lijn vertoonden: van een fraaie villawijk voor ambtenaren van het gouvernement tot armzalige buurten en kampongs. Ze was baboe geweest, en nog veel meer. Het maakte mijn nieuwsgierigheid alleen maar groter.

Misschien dat ik in Isah, hoewel we qua uiterlijk niet sterker konden verschillen, iets herkende. Voordat ik mijn man ontmoette, was ik ook een simpel, ongeletterd meisje uit de kampong. Ik had het geluk een man te treffen die er moderne ideeën op na houdt: na de geboorte van ons derde kind besloot hij mij, een inlandse *njai*, te trouwen. Je huishoudster en bijvrouw tot wettige echtgenote maken was toen niet gebruikelijk. Maar Ferdinand ging nog verder: hij leerde me lezen en schrijven, zodat ik het huiswerk van onze kinderen op de Europese Lagere School kon volgen. Thàtje en Chris zijn onze slimste kinderen, en hierin maakt hun vader geen onderscheid tussen meisje of jongen, beiden moeten straks van hem naar de middelbare school.

Even dacht ik dat Ferdinand Wiggers, mijn echtgenoot en de vader van mijn kinderen, de juiste persoon was om dit verhaal op te schrijven. Hij heeft gestudeerd, is controleur geweest, en is nu journalist en vertaler, dus zijn zinnen zullen ongetwijfeld vloeiender stromen dan mijn neergepende dictaten. Maar hij wees me erop dat Isah mijn vriendin is, dat ze mij vertrouwt. Als Javaanse sta ik bovendien dichter bij haar dan hij, een Indo-Europeaan met gemengd bloed en een Europese scholing. Ik legde het haar voor, en ze gaf hem gelijk – dat had ik kunnen voorspellen, ze is altijd schuw tegenover

mannen die ze niet goed kent. Dus nu komt Isah bijna elke middag naar ons huis toe en vertelt ze mij haar geschiedenis op het heetst van de dag, terwijl alle anderen slapen. Het is het enige moment dat ik tijd heb en voor haar maakt het niet uit, ze kan de slaap toch niet vatten. Overdag niet, en volgens mij 's nachts evenmin.

Dat Ferdinand ons aanmoedigt om Isahs verhaal op te schrijven, komt omdat hij zich zorgen maakt. Hij vindt dat onze samenleving te snel verandert. Hollanders die naar Indië komen 'verindischen' niet meer zoals voorheen – alles moet volgens de Europese gewoontes worden gedaan. Zelfs het dragen van een sarong en een kebaja raakt uit de mode. Niet alleen de *Belanda's* uit Nederland, maar ook de hier geboren *totoks* kleden zich modern. En de indo's laten zich beïnvloeden en verruilen de traditionele dracht eveneens voor nieuwmodische kimono's. Volgens mijn man komt het allemaal door de Britten. De opening van hun Suezkanaal heeft mogelijk gemaakt wat de Compagnie, het Nederlandse gouvernement, al jaren wenste, maar wat nooit lukte: nu de reis geen maanden, maar slechts vier tot vijf weken duurt, komen steeds meer Hollandse vrouwen naar Indië om zich hier te vestigen. Ze reizen met hun man mee of zijn in Holland met de handschoen getrouwd, en komen dan naar hier.

Voor veel inlandse vrouwen zijn dit rampzalige ontwikkelingen. Waar zij vroeger – gehuwd of ongehuwd – nog enig aanzien genoten, worden ze tegenwoordig naar de vertrekken voor de baboes verbannen of, erger nog, teruggestuurd naar de dessa of kampong waar ze vandaan kwamen. Soms met kinderen, soms gedwongen hun kinderen bij de vader achter te laten, maar meestal vertrekken die arme zielen zonder een stuiver. Het zijn tragedies waartegen niemand iets onderneemt en die langzaam maar zeker in de doofpot verdwijnen. Daarom is het goed wanneer vrouwen als Isah hun verhaal vertellen, voordat hun naam is vergeten en hun bestaan wordt ontkend.

Ík hoop daarnaast dat het vertellen van haar geschiedenis ervoor zorgt dat Isahs demonen verdwijnen, en dat ze vrede krijgt met haar lot. Zo gekweld mag een mens niet sterven, al helemaal niet als je bedenkt dat Isah nooit uit eigenbelang handelde.

Tjanting Wiggers
Weltevreden, november 1910

Anak manja

Het verwende kind dat geen kwaad kan doen

Ik leef nu meer dan zestig jaar. Het leek me hoog tijd om te accepteren dat Allah mijn leven bepaalt. Stiekem besloot ik gewoon op de dood te wachten. Mijn herinneringen dekte ik zo veel mogelijk af met dagelijkse bezigheden. Ik maakte groente schoon en hielp bij het koken voor de hotelgasten, ik bezocht mijn vriendin Tjanting en in de avond slofte ik naar mijn *tikar* om uit te rusten. Zo zag elke dag eruit. Mijn leven op zich kwam me even nutteloos voor: ik heb geen kinderen of kleinkinderen om voor te zorgen en op wat vrienden na zou niemand verdriet voelen als ik er op een dag niet meer zou zijn.

Maar toen bezocht mijn moeder mij. Tot mijn verrassing droeg ze een sarong met het *parang roesak*-motief, het patroon van het grote schuine mes dat uitsluitend voor de sultansfamilie is bestemd.

Haar ogen lagen diep in haar gezicht, waardoor ik even niet wist of ze dood of levend voor me stond. Haar mond bewoog langzaam, ze kauwde op een *sirihpruim* en liet het sap ongestoord uit haar mondhoek druipen. Bij haar leven zou dit ondenkbaar zijn geweest: mijn moeder zag er altijd schoon uit, geen haartje ontsnapte aan de wrong die ze elke ochtend met zorg van haar lange haren draaide, alsof ze elk moment op audiëntie moest bij de sultan. Wanneer ze al op een *sirihpruim* kauwde, was dat, beweerde ze, om haar mond te verfrissen, heus niet vanwege het roesje dat de betelnoten zo verslavend maakt.

Ze leek iets te zoeken: met een kostbare kris in haar rechterhand woelde ze mijn lakens en kleren overhoop. Haar linkerhand greep mijn klamboe vast, alsof ze bang was haar evenwicht te verliezen. ‘Wat doe je, mama?’ vroeg ik, maar ik kreeg geen antwoord, wat me deed twifelen of het mijn moeder was die in mijn kamer rondspookte of een boze geest met kwade bedoelingen. Toen haar zoektocht vruchteloos bleek, keek ze op en staarde me aan. Ze kerfde met de kris een diepe snee in haar linkerhandpalm en spuugde de sirihruium op de wond. Daarna vouwde ze haar hand dicht, liet de kris geluidloos op de grond vallen en liep op me af. Ik stond verlamd in de kamer, terwijl mijn moeder haar armen om me heen sloeg in een omhelzing die vreemd aanvoelde, maar waarnaar ik toch verlangde. Zwijgend hield ze me lange tijd vast. Ik snoof de vertrouwde geur op van het kruidenmengsel dat mijn moeder altijd stookte om de gebatikte *kains* van de vorstelijke familie mee te parfumeren, en ontspande langzaam. Ze was het toch. Alleen mijn moeder kon zo ruiken, kwaadaardige *wedons* stonken natuurlijk naar vuil en bederf. Net toen ik me aan haar omhelzing wilde overgeven, vloog ze weg.

Als je moeder in je droom verschijnt, is dat nooit zonder bedoeling. Wat wilde ze me vertellen, vroeg ik me de volgende ochtend af, starend naar het plafond. Wat zocht ze precies? Ik keek de kamer rond: mijn kleren lagen nog netjes opgevouwen op een stapeltje. Ik ontdekte vage rode vlekken op de vloer die ik nooit eerder had gezien. Het leek wel bloed, of sirihsap, of misschien was het een mengsel van die twee. Een grote ronde plek leek als een ster uit te waaieren naar een reeks kleinere spatjes, alsof de rode stof met kracht op de grond was gesmeten. Wellicht had mijn moeder dat duidelijk willen maken: ik was niet alleen. Ook ik heb mijn sporen nagelaten. Ergens op deze wereld, op dit eiland misschien, lopen mijn nakomelingen rond, er niet van bewust dat mijn bloed door hun aderen stroomt. Gemengd bloed. Ik mocht niet zomaar doodgaan zonder me aan hen kenbaar te hebben gemaakt. Zonder hun

de kans te geven het spoor terug te volgen dat naar mij en naar mijn familie leidt. Ik had nog een taak te vervullen, zelfs op deze leeftijd.

De volgende ochtend ging ik naar Tjanting. Die zat zoals gewoonlijk op haar voorgalerij zichzelf wat koelte toe te wuiven. Haar twee jongste kinderen speelden aan haar voeten met een nest jonge puppies, die ze uitnodigend een oude slof van hun vader voorhielden. De moederhond lag het tafereel vanaf een afstandje te bekijken, klaar om op te springen als haar jonkies in gevaar waren. Tjanting keek op toen ze me hoorde aankomen en wees hartelijk met haar waaier naar de stoel die naast haar stond.

‘Dag Isah, kom zitten. Wil je wat gebruiken?’ Bij Tjanting is eten en drinken verplicht, dus ik vroeg snel om thee, zodat ze niet zou beginnen aan de lange opsomming van alle heerlijkheden die ze me kon aanbieden.

‘Ik wil je eigenlijk om hulp vragen,’ zei ik.

‘Wat is er dan?’

‘Ik wil mijn levensverhaal vastleggen. Maar je weet dat ik niet goed in het Nederlands kan schrijven. Zou jij me daarbij willen helpen?’

‘Waarom wil je dat zo opeens?’

Ik vertelde haar over mijn droom en dat ik voelde dat mijn moeder me opdroeg dat ik mijn geschiedenis aan mijn kleinkinderen moest doorgeven. Tjanting was meteen verrukt.

‘Maar dat is een geweldig idee!’ Ze klapte enthousiast in haar handen, de moederhond schrok overeind en blafte, waar de kinderen hard om moesten lachen. De puppies knaagden onverstoorbaar door aan de slof.

Tjanting trok een ernstig gezicht. ‘Misschien is het beter als Ferdinand het doet. Hij schrijft veel mooier dan ik, hij maakt nette zinnen. Dat maakt de beste indruk, vind je ook niet?’

‘Zou je denken?’ Ik had gehoopt dat Tjanting het zelf zou willen doen, zodat ik haar ook al mijn twijfels kon toevertrouwen. Want

iets voor je nageslacht vastleggen was stap één, maar het vervolgens ook aan ze geven, aan die onbekenden die wellicht niets met je te maken willen hebben, was nog iets heel anders.

‘Ik zal het wel met Ferdinand bespreken,’ zei Tjanting, die me zag aarzelen. ‘Kom morgenochtend maar terug. Of wil je misschien nog wat lekkers bij je thee?’

Ik ben geboren op 2 Sapar 1779, Setoe Wage, wat volgens de koloniale kalender ergens in december 1850 moet zijn. Mijn moeder was batikster en kleermaakster van de vrouwelijke familieleden van de sultan. De naam die zij me gaf was Piranti, het Javaanse woord voor instrument. Dit kun je natuurlijk op twee manieren opvatten: mijn moeder wenste me toe dat ik altijd alle vormen en soorten van instrumenten tot mijn beschikking zou hebben die ik tijdens mijn leven nodig had – maar misschien gaf ze me onbewust deze naam omdat ik zelf het instrument moest zijn dat ons leven omhoog zou stuwen.

Ik kwam in de kraton van Djokja ter wereld, de ommuurde paleisstad die voor ons Javanen de kosmos op aarde vertegenwoordigt. Niet zomaar een plek dus, maar ik groeide gewoon op in de buitenring, in de wijk van de kleermakers, die tegenwoordig kampong Ngadisoerjan heet. Hier bezat mijn moeder een geel stenen huisje met een overdekte galerij, een bijgebouwtje en een tuin met een piepkleine vijver. Het was een kleine oase, gelegen in een wirwar van steegjes en omgeven door hutten met muren van gevlochten bamboematten en een bladerdak.

Dit doolhof van straatjes was betoverend, alsof elke afslag die ik nam me naar een nieuw avontuur kon leiden. Ik wist er blindelings de weg, letterlijk. Vaak deed ik mijn ogen dicht en gaf mezelf een opdracht. Loop naar de zuidelijke poort, of: vind de Pelataran Kedaton. Ik kende de weg zo goed dat ik de muren van de steegjes

bij deze wandeltochtjes zelden raakte, al liep ik soms onverwachts tegen kletsnat wasgoed aan dat net was opgehangen. Hoe dichterbij het paleis kwam, hoe groter de kans dat een van de *abdi dalem* me bij de schouders pakte en netjes naar het midden van het pad leidde. Op de *abdi dalem* kon ik mij verlaten: natuurlijk wist ik dat het legertje hovelingen bestemd was om de adellijke familie te dienen en te beschermen, maar ook ik voelde me veilig door hun aanwezigheid. Mijn moeder hoorde ook bij hen; de *abdi dalem* hadden hun leven gewijd aan de sultan en waren min of meer zijn lijfeigenen.

Tijdens mijn zwerftochten probeerde ik de standbeelden en maskers die bij de toegang tot het verboden deel van de kraton stonden te vermijden, die vond ik griezelig. Het was alsof ze met hun bolle ogen, scherpe tanden en uitgestoken brede tong onverwachts opdoken, klaar om je met onzichtbare armen en tentakels te grijpen en langzaam te verstikken. Het leek wel of ze een gevaarlijke stank verspreidden. De *abdi dalem* daarentegen waren allesbehalve dreigende figuren die je kwaad wilden doen. Met hun stille, bescheiden tred zorgden zij juist voor rust en kalmte. Ze schuifelden bijna onzichtbaar op hun blote voeten, in hun donkere kleding bewogen ze als schimmen, net als wajangpoppen. De dolk die zij in de band om hun kain bij zich droegen, was eerder een elegant versiersel dan een wapen waarmee ze onbevoegden konden neersteken. En ze waren er altijd, dag en nacht, in de stromende regen en in de verzengende hitte die daaraan voorafging. Als de vogels in de geurende *kenanga*-bomen me vlak voor paartijd hoorndol maakten met hun gekrijs en getjilp, kon alleen al de aanblik van de *abdi dalem* die de vloer veegden of de planten in hun reusachtige potten water gaven me kalmeren.

En toch, als ik terugdenk aan mijn jeugd, dringt de dag dat mijn beste vriendin opeens mijn ergste vijand bleek het eerst mijn geheugen binnen. Die dag was een belangrijk keerpunt in mijn

leven, waarbij de abdi dalem indirect een rol speelden.

Mijn beste vriendinnen in die tijd waren de zusjes Karsinah en Djatmie, mijn geboortedag viel precies tussen die van hen in. Djatmie, de jongste, was de liefste van de twee. Ze was klein en mollig, met zachte ronde wangetjes en een wat verlegen blik. Haar zus was degene die me altijd opjutte om streken uit te halen. Je zou kunnen zeggen dat ze het slechte in me losmaakte, ook al was ik soms bang voor haar. De spelletjes die Karsinah verzong – bij kikkers de poten uittrekken of vechthanen in hun bamboekooitjes treiteren –, zou mijn moeder zeker afkeuren. Karsinah vond het bovendien amusant om de arme bedienden het leven zuur te maken en ik moet tot mijn schande bekennen dat ik mijn naam Piranti eer aandeed door me als haar instrument in te laten zetten.

Ik trof de zusjes meestal in de tussengalerij voor het vrouwenverblijf waar zij met hun moeder woonden.

‘Hè, toe dan, Piranti, doe mama nog eens na.’ Als Karsinah zo begon, kon of durfde ik niet te weigeren. We verstopten ons achter een pilaar, vlak bij de plek waar een van de tuinmannen nietsvermoedend bezig was de dode bloemen uit de rozenstruiken te verwijderen. Ik schraapte mijn keel en zei op bevelende, vinnige toon: ‘*Kebon!* Kom eens hier!’

De arme man schrok op. Hij had geen benul waar ‘hier’ precies was, maar liet onmiddellijk zijn mandje vallen en schuifelde al hurkend in de richting van mijn stem. Wij rolden dan van het lachen tegen elkaar aan en als de tuinman ons ontdekte, durfde hij niet eens kwaad op ons te zijn. Dat hij zich inhield en ons niet achternakwam om een paar klappen uit te delen, vond ik een raadsel. Misschien was hij net als ik een beetje bang voor de felle ogen van Karsinah.

De twee zusjes hadden prachtig speelgoed, waaronder een mooie, langwerpige houten plank waarmee we *tjongklak* speelden. De met rood en goud beschilderde plank op pootjes was versierd met houten vogels en drakenkoppen, en telde zestien ronde kuiltjes waarover

je glanzende schelpjes moest verdelen. Volgens mijn moeder was tjongklak van oorsprong een gokspel voor volwassenen en waren de schelpjes vroeger een echt betaalmiddel, maar dat kon ik me niet voorstellen. Met onze kleine vingers vlogen we razendsnel over het bord, sneller dan welke volwassene dan ook.

Als je het zo uitkient – of het geluk hebt – dat je met het laatste schelpje recht tegenover een volle bak van je tegenstander uitkomt, mag je alle schelpjes in de eigen pot stoppen. Wanneer ik het spel won, en dat geluk had ik vaak, waren ze officieel allemaal voor mij. Maar daar deed Karsinah niet aan mee, dus liet ik met tegenzin mijn buit weer in haar houten doosje glijden. Speelden wij kinderen zonder de zusjes en hun mooie plank, dan draaiden we meestal gewoon met onze hak kuiltjes in de grond. Ik had een zak vol kleine steentjes verzameld, maar de scherpe randjes van dat gruis voelden toch heel wat minder fijn in je handpalm dan de contouren van de gladde schelpjes. Ik heb later nog vaak met Tjantings kinderen tjongklak gespeeld. Het heerlijke gevoel en het geluid van de vallende schelpjes brachten me meteen terug naar mijn kindertijd, helaas zijn mijn kromme vingers niet meer zo flexibel als toen.

Ik mocht Karsinah dan om haar betoverende tjongklak-plank benijden, Karsinah loerde op haar beurt afgunstig naar mijn katapult, een cadeau van mijn moeders jongere broer Ibrahim. Oom Ibrahim gaf mij altijd jongensspeelgoed: ik had geen vader, hij had zoon noch neef, dus dit was tot ergernis van mijn moeder zijn aandeel in mijn opvoeding. De door hemzelf uit hout gesneden katapult gaf mij enige status onder de kinderen. Een blaaspijp van bamboe had iedereen, maar die had lang niet hetzelfde bereik als een katapult. Met een slinger kwam je al verder, maar daarmee was het weer een stuk lastiger mikken. ‘Nooit op onschuldige dieren schieten,’ had mijn oom me gewaarschuwd toen hij voordeed hoe ik met de katapult om moest gaan. Hij had natuurlijk geen vermoeden van het doelwit dat Karsinah voor ogen had.

Ik zal zo'n zes jaar oud zijn geweest toen Karsinah, iets ouder en een stuk sterker, me weer eens om de katapult vroeg. Zoals gewoonlijk vond ik het moeilijk om haar iets te weigeren. Ik wilde bovendien niet voor haar onderdoen en al helemaal niet zo'n huilebalk zijn als haar kleine zusje. Djatmie wilde nooit meedoen met het schieten en liep meestal mokkend naar binnen als wij op pad gingen. Eerlijk gezegd vond ik het allemaal ook wel spannend: beurtelings schoten we met rijpe bessen tegen de hoofddoek van de abdi dalem. We lieten een spoor van vlekken achter, want de meeste bessen spatten stuk op de vloer of de lichte muren. Lukte het om er eentje tegen iemands hoofd te schieten, dan was het helemaal leuk als hij er vervolgens naar greep en zijn hand onder de smurrie kwam te zitten. Maar Karsinah was hier al snel op uitgekeken en had iets nieuws bedacht.

'Piranti, vandaag gaan we proberen de hoofddoek van de abdi dalem van hun kop af te schieten!' Ze liet grijnzend het handjevol ongepelde kemirinoten zien die we als munitie zouden gebruiken. De noten waren zo hard dat we net zo goed houten kogels op de arme mannen af hadden kunnen vuren. Maar ik zei niets en overhandigde haar de katapult. Om beurten legden we aan. De eerste schoten gingen er ver naast. Dit nieuwe gewicht was even wennen en de abdi dalem stonden niet lang genoeg stil om een ideaal doelwit te vormen. De noten verdwenen geruisloos in de tuin of ketsten met een harde 'tæk' op een muurtje af.

Opeens zag Karsinah een oude man op de vloer van de galerij van een van de bijgebouwen zitten. Hij rookte rustig een *strootje* en staarde voor zich uit, moe van het harde werken.

'Die moeten we hebben,' fluisterde ze. Ze sloop achter de abdi dalem langs totdat ze de perfecte positie had ingenomen om hem te raken. Ze kneep één oog dicht, trok de katapult naar achteren en liet hem los. De noot schoot pijlsnel op het slachtoffer af, dat helaas net op dat moment zijn hoofd opzij draaide, waardoor hij vol in zijn gezicht werd geraakt.

‘Aijj!’ kreunde de man en hij greep naar zijn hoofd, de noot was tegen zijn wenkbrauw geknald. Zijn hand kleurde dieprood van het bloed dat tussen zijn vingers door gutste. Geschrokken gaf Karsinah de katapult aan mij terug en maakte dat ze wegwam. Ik rende zo snel mogelijk achter haar aan, om te verdwijnen in het doolhof van straatjes en steegjes. Als mijn moeder dit te weten zou komen, zou het er slecht voor me uitzien. Stel je voor dat we deze man voorgoed blind hadden gemaakt. Of dat we waren betrapt. Ik was nog te onnozel om te beseffen dat als iemand ons had gezien, Karsinah mij tot de hoofdschuldige had gemaakt door me razendsnel mijn katapult terug te geven.

Voor mijn negende verjaardag kreeg ik van oom Ibrahim een aapje. Het was het mooiste cadeau dat ik ooit had gekregen. We noemden hem Soeko, naar een vriendje van me waar het aapje een beetje op leek. Toen mijn oom het beestje vond, was het net geboren. Misschien was Soeko verstoten omdat hij kreupele achterpootjes had of misschien was zijn moeder door een jager gedood, ik weet het niet meer. Hij had een lief snoetje, een recht smal neusje als een mens en twee slimme oogjes. De haren op zijn hoofd groeiden in een schattig kuifje en zijn oortjes liepen uit in spitse puntjes, alsof hij de gouden oorsieraden van de sultan droeg. Oom Ibrahim leerde me hoe ik Soeko de fles moest geven, en welke zaden en plantjes voor hem geschikt waren om te eten. Na een halfjaar waren zijn armpjes al zo sterk dat hij razendsnel vooruitkwam door op zijn knokkeltjes te steunen en zijn achterpootjes zo min mogelijk te gebruiken. Meestal hing Soeko om mijn nek of droeg ik hem op mijn heup als een baby. Dat was hij voor mij ook: mijn baby, mijn broertje, mijn liefste gezelschap. Urenlang praatte ik tegen hem, hield zijn harige lijfje vast en gaf hem snuifkusjes, ervan overtuigd dat Soeko ze aan mij retourneerde en met me praatte door zijn wenkbrauwen te bewegen en geluidjes te maken. Die kusjes vond mijn moeder een slecht idee, want volgens haar had Soeko vlooien en stonk hij. Daar trok ik me

niets van aan. Als mijn moeder het niet zag, nam ik hem bij me in bed. Hij at mee van mijn bord en wanneer ik iets bij het paleis moest afgeven, wachtte hij op me in de dichtstbijzijnde boom. Er waren meer kinderen in de kampong die een aapje of een hondje hadden, maar de band tussen Soeko en mij was uniek. We waren beiden alleen, hij had geen familie meer en ik geen broertjes of zusjes. We hadden elkaar nodig en waren onafscheidelijk.

Op een namiddag, Soeko zal een jaar of twee zijn geweest en ik elf, zat ik achter ons huis de pannen met zand te schuren toen ik hem hoorde krijsen. Ik rende naar voren, waar het geluid vandaan kwam, en zag een bediende van Karsinahs moeder met mijn aapje in zijn armen weglopen. Mijn eigen moeder zat op de veranda en keek rustig toe.

‘Mama! Soeko! Help me... hou hem tegen,’ riep ik ontzet.

‘Ik weet het. Laat gaan, Piranti,’ was haar onverwachte antwoord.

‘Waarom?’

‘Je kunt er niets tegen doen. Laat het.’

‘Maar hij is van mij, ik heb hem van oom Ibrahim gekregen.’

‘Laat het, zeg ik.’

‘Nee, ik wil Soeko, ik ga hem halen!’

‘Je blijft hier.’ Er kroop ongeduld in haar stem, een teken dat ik op mijn woorden moest letten.

‘Maar mam...’

‘Karsinah wil Soeko hebben.’

‘Karsinah? Maar waarom? Ze heeft toch haar eigen dieren?’ vroeg ik verbaasd.

‘Dat weet ik niet. Het is gewoon zo, die jongen kwam het me net zeggen.’

‘Dat mag ze toch niet, mam?’

‘Ja Piranti, dat mag ze wel. Soeko is nu van haar en niet meer van jou.’

Mijn moeder leek niet te vermurwen. Ik huilde om mijn maatje, ervan overtuigd dat hij bang was en naar mij zou zoeken. Na een korte aarzeling besloot ik mijn moeders rotan te trotseren. Terwijl ze bezig was met de avondmaaltijd sloop ik het huis uit. De zon ging al onder, het gezang van de vogels was verdrongen door de opzweepende lokroep van krekels. Veel tijd zou ik niet hebben voordat het donker werd. Snel liep ik naar het vrouwenpaviljoen. Ik keek uit naar de bediende die Soeko had meegenomen, maar kon hem nergens vinden. Het was een vergissing, dacht ik. Karsinah was mijn vriendin, ze had zelf ook aapjes. Ze was vast haar eigen aap kwijt en haar bediende had per ongeluk Soeko voor die van haar aangezien en hem meegenomen.

Net toen ik het grote plein voor de vrouwenverblijven wilde oversteken, liep ik tegen twee oudere abdi dalem op die me de weg versperden. Ik kende ze als twee vriendelijke mannen die lief waren voor kinderen, ook als ik aan het eind van de dag in mijn eentje door de kraton zwierf.

‘*Wilodjeng sonten, Mas abdi dalem,*’ groette ik eerbiedig, ‘mag ik passeren?’

‘Waar ga je heen, Piranti?’ vroeg de jongste van de twee, die zich iets breder maakte.

‘Soeko, mijn aapje, is meegenomen naar Karsinah, ik wil hem ophalen,’ antwoordde ik, er nog steeds van overtuigd dat ik Soeko gauw weer in mijn armen vast zou houden. De twee wachters keken elkaar even aan.

‘Ik ben bang dat je beter niet kunt doorlopen, Piranti,’ zei de oudste toen.

‘Maar ik kom voor Soeko,’ weerlegde ik zo beleefd mogelijk. ‘Hij is namelijk van mij.’

De oudste abdi dalem legde zijn hand op mijn schouder en zei: ‘Ik vrees dat dat niet gaat. Ik weet dat Soeko van jou was, maar hij moet nu bij Karsinah wonen.’

‘Bij Karsinah? Waarom moet dat?’

‘Omdat zij heeft gezegd dat ze Soeko wil hebben. En als een *poetri*

iets wenst, dan moeten wij daaraan gehoorzamen. Ook jij, kleine *anak kampong*.’

‘Maar ze is mijn vriendin, ik moet met haar praten.’ Mijn vrouwen dat Soeko snel terug zou zijn begon te wankelen, evenals ikzelf. ‘U moet me doorlaten.’

‘Ga naar huis, Piranti, voordat je moeder ongerust wordt.’ De oudste abdi dalem legde nu ook zijn andere hand op mijn schouder en draaide me om, richting huis. ‘Wil je dat we een stukje met je meelopen?’

Ik was sprakeloos en knikte verward. De jongste pakte mijn hand en zo liepen we weg van de plek waar ik had gehoopt mijn aapje terug te vinden. Overstuur rukte ik na enkele meters mijn hand los en rende huilend naar huis.

Mijn moeder wachtte me op, gezeten op de kapokmatras waar wij op sliepen. Ze was niet eens boos omdat ik ongehoorzaam was geweest, maar trok me naast zich neer en sloeg een arm om me heen.

‘Mama, is het waar?’ kon ik met moeite uitbrengen. ‘Mag Karsinah Soeko hebben?’

‘Rustig maar, mijn *sajang*, ik zal je wat vertellen.’ Ik ontspande een beetje. Met zachte stem vroeg mijn moeder: ‘Je houdt van Karsinah en haar zusje Djatmie, toch?’

‘Ja, ik geloof het wel,’ antwoordde ik aarzelend.

Ze legde haar hand in mijn nek, alsof ze mijn hoofd wilde ondersteunen.

‘En je weet dat zij echte prinsessen zijn? Dat ze daarom in het vrouwenverblijf wonen met de anderen?’

‘Nee, dat wist ik niet.’

‘Karsinah en Djatmie zijn kleindochters van de sultan. Hun vader wordt misschien ooit aangewezen als de kroonprins en dan zal hij op de troon van de sultan plaatsnemen. Zij zullen als vrouwelijke nakomelingen die eer nooit krijgen, maar wel hun hele leven privileges genieten.’

‘Wat zijn dat?’

‘Zij mogen meer dan anderen. Ze mogen meer dan jij, omdat jij geen prinses bent. Karsinah mag zeggen dat ze Soeko wil hebben, omdat ze boven jou staat. Er is nog veel meer dat zij kan besluiten, zul je ontdekken. Daar kun jij niets tegen doen.’

Ik verstijfde. We waren toch allemaal hetzelfde, alle kinderen die dagelijks met elkaar speelden? Mijn moeder greep me onder mijn oksels beet en trok me op schoot. Ze wiegde me als een baby in haar armen.

‘Je moet dit accepteren. Als je Soeko in het paleis ziet, mag je hem niet roepen of aanraken. Vergeet hem. Roep nooit de wrok van Karsinah of Djatmie over jezelf af, want zij hebben macht over jou. Jij en ik moeten niet openlijk pronken met ons bezit, want het wordt ons onherroepelijk afgenomen. Door Karsinah of haar zusje, maar ook door andere adellijke familieleden. Het is belangrijk dat je daaraan went, want het zal je behoeden voor onnodige pijn. Als je de volgende keer iets krijgt of vindt wat je gelukkig maakt, een dier of een voorwerp, het maakt niet uit, koester het dan in het verborgene.’

Ze aarzelde even en vervolgde toen: ‘Het is tijd dat je dit weet: jij en Karsinah zijn bloedverwanten. Prins Natakoesoema, Karsinahs oom en de regent van Indramajoe, is jouw vader. Alleen genieten wij geen privileges, omdat ik nooit ben erkend als zijn bijvrouw, en jij zult nooit officieel in de bloedlijn worden opgenomen.’

Mijn moeder pakte mijn kin beet en dwong me haar aan te kijken: ‘Ik vertel je dit nu, maar beloof me dat je het voor je houdt en aan niemand vertelt. Jij bent mijn *anak emas* en heus niet minder waard dan zij. Allah heeft beschikt dat wij slechts bedienden zijn aan het hof. Prins Natakoesoema heeft ons tot hier geholpen, maar meer dan wat we nu hebben zullen wij nooit bezitten.’

Het leek of ze hier nog wat aan toe wilde voegen, maar ze bedacht zich en zweeg. Mijn moeder zette me weer op mijn voeten en keek me onderzoekend aan. Ik wist dat ze me niets meer zou vertellen.

Ze stond op en liep naar de pan boven de gloeiende kooltjes, waarin ze eten voor me warm had gehouden.

Ik ging onder het laken liggen en krulde mezelf op. Ik had niet alleen Soeko verloren, Karsinah en Djatmie zouden nooit meer dezelfde vriendinnen zijn als vroeger. Ik moest oppassen met wat ik aan ze vertelde. Moest ik ook bang voor ze zijn? Niet voor Djatmie. Die was zacht en lief, maar net als ik keek ze op tegen haar zus. Toen ik Karsinahs gezicht voor me zag, welde er een intense woede in me op, een hete, indringende steek. De diefstal van Soeko zou ik haar nooit vergeven, nooit. Maar één ding wist ik: ik zou niets laten merken. Niet dat ik Soeko terug wilde, niet dat ik verdriet had – en al helemaal niet dat ik besepte dat mijn twee vriendinnen boven mij stonden. We zouden blijven spelen, net zolang totdat ik wist hoe ik Karsinah zou laten boeten.

Dat mijn moeder me zojuist had verteld wie mijn vader was, drong in alle ellende niet eens tot me door.